

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

СОЦІОЛОГІЯ

**Практикум для студентів
спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік та
оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова
діяльність»**

Київ 2019

УДК 306(076.5)
С 693

Укладачі:

- Хомерікі О.А. – доктор соціологічних наук, професор, професор, завідувач кафедри соціології та політології – тема 1; 5;
- Грищенко Н.І. – старший викладач кафедри соціології та політології – тема 7; 8;
- Литовченко І.В.. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології – тема 3; 4;
- Пивоварова Н.П. – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології – тема 2; 6;
- Шаповал І.Г. – старший викладач кафедри соціології та політології – тема 9; 10.

Рецензент: *Ю.В. Романенко*

*Затверджено методично-редакційною радою
Національного авіаційного університету (протокол № від
2018 р.).*

С693 **Соціологія** : практикум / уклад. : О. А. Хомерікі, І. В. Грищенко Н.І., Литовченко та ін. – К. : НАУ, 2019. – 64 с.

Практикум містить методичні рекомендації до практичних занять, запитання та завдання для самоконтролю та список рекомендованої літератури.

Для студентів спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік та оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	7
Модуль 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО	7
Тема 1. Соціологія як наука. Історичні етапи розвитку соціології...	7
Тема 2. Емпіричні соціологічні дослідження.....	12
Тема 3. Суспільство як соціальна система.....	17
Тема 4. Процес інституціоналізації суспільства. Соціальні інститути та соціальні організац.....	21
Тема 5. Соціологія освіти.....	26
Тема 6. Соціологія релігії та культури.....	31
Тема 7. Ринок: економіко-соціологічний підхід.....	35
Тема 8. Соціологія політики та міжнародних відносин.....	40
Тема 9. Інжиніринг авіаційної галузі.....	45
Тема 10. Соціологія транспорту.....	53
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	59

ВСТУП

Формування гармонійного світогляду сучасної високоосвіченої людини неможливе без опанування знань комплексу гуманітарних дисциплін. Тому гуманітаризація знання є одним з компонентів глобального процесу модернізації сучасної світової освіти до стандартів освіти знанневого суспільства. Блок гуманітарних дисциплін у цьому контексті має на меті не просто підвищити рівень ерудованості освіченої людини, він перш за все її соціалізує, виховує, сприяє формуванню висококультурного, морального світогляду. Формування такого світогляду, в свою чергу, неможливо уявити без комплексу повноцінних знань про природу соціального, перебіг соціальних процесів, характеру соціальних зв'язків та відносин, ролі та функцій соціальних інститутів, організацій, груп, типології соціальних статусів та ролей, утворення та функціонування соціальних цінностей, норм, ідеологій і т. ін. Опанування ж даних знань можливе завдяки вивченню курсу соціології. Саме соціологія системою своїх знань формує у студента уявлення про закони соціального життя, особливості функціонування масової свідомості, роль еліт і особистості в історії, субкультурне розмаїття вітчизняного суспільства, напрямки світового процесу глобалізації, явища симулякризації та секуляризації у сучасній постмодерній культурі. Соціологія, посідаючи унікальне місце серед гуманітарних, суспільствознавчих наук, дозволяє піднятися над явищами сучасного життя та побачити в сукупній взаємозумовленості політичних, економічних, культурних процесів, функціонування окремих суспільств.

Роль і значення соціології у розумінні та адекватному оцінюванні політичних подій, екологічних загроз, культурних явищ та економічних процесів важко переоцінити. Соціологія дозволяє, висвітлюючи та підкреслюючи унікальність кожного суспільства та кожної спільноти, разом із тим зрозуміти та проаналізувати і те спільне, що їх всіх об'єднує, адже закони перебігу соціальних процесів, як і формування спільнот є універсальними. Вивчення цих законів, концепцій, підходів, опанування понятійно-категоріального апарату дисципліни дозволяє сформувати такий світогляд, який робить людину компетентною та об'єктивною в

питаннях соціальної взаємодії та щодо суспільних явищ, дозволяє їй адекватно оцінювати, фахові оцінки подіям суспільного життя.

Пропонований практикум із курсу «Соціологія» не просто презентує категорії соціології, але і ефективно їх роз'яснює на прикладі життєвих практик сучасного українського соціуму. Ці факти (історичні події, матеріальні продукти діяльності, характеристики політичного устрою, звичаї тощо) є потужним гносеологічним джерелом, цінність якого важко переоцінити тоді, коли мова йде про практичне використання соціологічних знань. Опанування ж відповідних концепцій та теорій створюють необхідну базу для всебічного соціологічного аналізу подій суспільного життя.

Кожна тема практикуму відповідає змістовному модулю навчальної дисципліни, а наприкінці кожної теми практичного заняття подані питання та завдання для самоперевірки, а також комплекс тестових завдань для самостійного виконання. Окрім рекомендованого практикуму, під час вивчення матеріалу курсу студенти повинні використовувати першоджерела, підручники, тематичні фільми, аудіоматеріали тощо.

Метою викладання дисципліни є розкриття понять і передумов, які характеризують соціальні процеси та явища, соціальні суб'єкти (групи, організації та інститути), механізми соціальних змін та трансформацій, критерії ефективності, а також закономірності протікання соціальних законів у суспільстві та їх різмаїття.

Завдання дисципліни:

ознайомлення студентів з основними етапами становлення та розвитку соціології;

формування у студентів комплексу знань про механізми та закономірності протікання соціальних процесів у суспільстві;

навчити студентів глибоко аналізувати характер та основні чинники, що призводять до трансформацій соціального розвитку та уявлення про соціологічну періодизацію розвитку і типологію суспільств;

дати уявлення про структуру суспільства (стратифікацію), роль та функції соціальних інститутів, значення соціальних організацій, груп і статусів, соціальну мобільність та її типи;

показати сучасний науковий стан та перспективні тенденції розвитку соціології в Україні та світі;

сформувати практичні навички та вміння пошуку, виявлення, збирання, аналізу, узагальнення та використання соціологічної інформації;

навчити розрізняти інтегральні соціальні процеси, такі, як глобалізація, американізація, вестернізація, секуляризація, симулякризація і т.ін.;

ознайомити з методичними та методологічними засадами проведення конкретного соціологічного дослідження;

розкрити теоретичні та методологічні основи економічної соціології;

ознайомити студентів з особливостями впливу економічної теорії на теоретичну соціологію;

розкрити сутність парадигмальних відмінностей економіки від соціології.

У результаті вивчення дисципліни «Соціологія» студент повинен **знати:**

предметну галузь соціології та її основні поняття;

передумови та механізми соціального розвитку та соціальних змін;

головні типи суспільств і соціальних систем;

головні елементи стратифікаційної системи суспільства;

структуру та функції соціальних інститутів, організацій, груп;

розуміння статусів та ролей, соціальної мобільності;

основні методи соціологічного дослідження;

уміти:

оперувати категорійно-понятійним апаратом даної галузі знань;

застосовувати систему соціологічних категорій та методів соціологічних досліджень до аналізу конкретних соціальних явищ та процесів;

на підґрунті професійних знань брати участь у теоретичних дискусіях;

розпізнавати, розуміти та оцінювати суспільне життя на основі системного підходу до всебічного бачення соціальних проблем сучасності;

аналізувати роль культурних факторів у розвитку економіки та особливості формування соціально-економічних відносин;

вільно орієнтуватися в соціологічних концепціях, аналізувати соціологічні теорії.

Основою для вивчення дисципліни «Соціологія» є знання, здобуті у процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як «Історія України», «Історія української культури», «Релігієзнавство», «Теорія держави і права» та «Міжнародні організації».

Знання та вміння, які отримав студент під час вивчення даної навчальної дисципліни, він зможе використовувати надалі під час вивчення багатьох дисциплін необхідних для професійної підготовки фахівця з базовою та повною вищими освітами.

Відповідно до навчального та робочого навчального планів дисциплін «Соціологія» на два лекційних заняття припадає одне практичне окрім тем: «Емпіричні соціологічні дослідження», «Соціологія освіти», «Соціологія транспорту».

Практикум розроблений відповідно до кредитно-модульної системи. Навчальний матеріал дисципліни структурований за модульним принципом, він складається з одного навчального модуля.

Модуль № 1
СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО
Практичне заняття 1
СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА. ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ
СОЦІОЛОГІЇ

План

1. Соціологія як наука, її структура та функції. Міждисциплінарний характер вивчення соціології.
2. Етапи розвитку соціологічної думки.
3. Історія розвитку вітчизняної соціології.

Основні теоретичні відомості

Соціологія – наука про становлення, розвиток та функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин та соціальних процесів, про механізми та принципи їх взаємодії.

Соціологія – це наука про суспільство як єдину цілісну систему. Особливе значення соціології в минулому і сьогодні полягає в її здатності адекватно сприймати соціальні явища та процеси, вивчати, пояснювати, розуміти суспільство. Соціологія сприяє формуванню та накопиченню знань про соціальну дійсність. Соціологічні знання широко використовують для розроблення та здійснення соціальних проектів. Назва, зародження соціології як науки пов'язане з ім'ям Огюста Конта (1798-1857), який у праці «Курс позитивної філософії», даючи класифікацію наук відповідно до історії їх виникнення, розвитку та взаємозалежності, науку про найбільш складний організм – *суспільство називає соціологією соціальних груп, класів, народів*. Розвиток соціологічних ідей має свою внутрішню логіку та структуру, які відтворюють ті парадигмальні зміни, що відбуваються в соціології, часто їх співвідносять із загальними тенденціями суспільних трансформацій та об'єктивними макросоціальними процесами (політичні революції, розвиток промисловості, зміна ролі релігії у суспільстві тощо).

Об'єктом соціологічного пізнання є:

суспільство як цілісна соціальна реальність;

об'єктивна дійсність, що відбиває іншу складову суспільного життя;

розвиток та функціонування суспільства;

соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації та соціальні інститути.

Предмет соціології – загальні, специфічні закони та закономірності розвитку та функціонування історично визначених соціальних систем, механізм дії та форми цих законів і закономірностей у діяльності особистостей.

У структурі соціологічного знання можна виокремити окремі рівні:

загальносоціологічні теорії або загальнотеоретична соціологія;

спеціальні;

галузеві соціологічні теорії або теорії середнього рівня.

Історія соціології – це наука про виникнення, основні етапи розвитку й історичні форми та напрями соціального знання. Вона вивчає те, як знання про суспільство виокремлюють із

багатоманітності людського досвіду, та як ці останні набувають форми емпірично обґрунтованої наукової історії. Хоча це не тільки історія розвитку науки, це еволюція методології сприйняття, розуміння та пояснення багатогранного суспільного середовища. Найпершим етапом цього напрямку є протосоціологія – система теоретичних уявлень про суспільство, які передували виникненню соціології як науки. Ці теоретичні уявлення мали форму поглядів, ідей, учень. Історія соціології налічує кілька етапів:

I етап протосоціології, що охоплює виникнення та становлення соціальних знань про суспільство у Стародавньому Світі, Середньовіччі та в епоху Відродження (до поч. XIXст.);

II етап – поява соціології як науки та програм перебудови наук про суспільство на емпірично обґрунтованих засадах (тривав до кінця XIXст.);

III етап – «класичний» (гостра критика натуралістичної соціології та переломний інтерес до соціальної дії, взаємодії, соціології особи; підвищення інтересу до мікросоціології, міжіндивідуальних взаємодій; формування проблематики емпіричної соціології);

IV етап – 20-70 ті рр. XX ст. – час формування основних сучасних теоретичних напрямів, інтенсивна галузева диференціація соціології, попредметне її розгалуження, удосконалення методів дослідження;

V етап – з 70-х років XX ст. і донині – новітній сучасний етап розвитку соціології.

Основні поняття: *соціологія як наука, поняття та категорії соціології, об'єкт та предмет соціології, соціальні закони, структура соціологічного знання, теоретична соціологія, емпірична соціологія.*

Література: [7], [9], [15], [17], [26], [31], [47], [50], [51], [57], [58], [60].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте характеристику поняття «соціальний закон».
2. Назвіть основні категорії соціології та типологізуйте їх.
3. Дайте визначення всіх рівнів соціологічного знання. Опишіть кожен з них.
4. Перерахуйте функції соціології як науки та виокреміть головні.

5. Визначте об'єкт та предмет соціології. Означте її основні проблемні зони.

6. Поясніть відмінність між галузевими соціологічними та спеціальними соціологічними теоріями. Наведіть приклади.

7. Схарактеризуйте головні етапи розвитку історії соціології.

8. У чому особливість розвитку української соціологічної думки?

Тестові завдання

1. Засновником соціології вважають:

- а) О. Конта;
- б) Е. Дюркгейма;
- в) І. Канта;
- г) М. Вебера.

2. Соціологія як окрема наука виникла у:

- а) IV – V столітті до н.е.;
- б) XIII – XIV ст. н.е.;
- в) 30-х рр. XIX століття н.е.;
- г) 50-х рр. XX століття.

3. Соціологія є:

- а) системою знань про суспільство та суспільні стосунки;
- б) наукою про суспільну психіку та соціально-психологічну атмосферу;

в) системою соціальних норм та правил;

г) наукою про соціалізацію людини.

4. Одним із засновників функціоналізму в соціології є:

- а) З. Фрейд;
- б) О. Конт;
- в) Г. Спенсер;
- г) Е. Дюркгейм.

5. Автором відомої праці «Самогубство» є:

- а) Е. Дюркгейм;
- б) М. Вебер;
- в) Д. Белл;
- г) Г. Спенсер.

6. Категорії соціології поділяють на :

- а) загальнонаукові та соціологічні;
- б) прості та складні;

- в) теоретичні та прикладні;
- г) двопорядкові й однопорядкові.

7. Соціальний закон це –

а) система зв'язків у суспільстві між соціальними інститутами;

б) об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами;

в) правила та культурні норми;

г) циклічні соціальні зміни.

8. Галузеві соціологічні теорії це –

а) галузі соціологічного знання, які постають на межі власне соціології й інших наук;

б) стосуються в основному окремих сфер суспільного життя, соціальних груп та інститутів;

в) стосуються перш за все соціальних організацій та соціальних інститутів;

г) галузі соціологічного знання, які вивчають, насамперед, окремі соціальні спільноти у їх конкретному стані.

9. Теоретична соціологія зосереджує увагу на:

а) вивченні фундаментальних наукових проблем;

б) практичній частині соціологічної науки, на специфічних законах її становлення;

в) правилах і нормах поведінки;

г) специфічних зв'язках і явищах.

10. У соціології виокремлюють категорії:

а) які характеризують соціальну статистику та соціальну динаміку;

б) які визначають окремі та загальні явища;

в) формальні та неформальні;

г) двопорядкові й однопорядкові.

11. Теорії середнього рівня – це синонім назви:

а) спеціальних соціологічних теорій;

б) галузевих соціологій;

в) теоретичної соціології;

г) прикладної соціології.

12. Автором праці «Протестантська етика і дух капіталізму»

є:

а) М. Вебер;

- б) Е. Дюркгейм;
- в) Г. Спенсер;
- г) О. Конт.

13. У сучасній світовій соціології (XXI ст.) панує:

а) один загально визнаний теоретичний підхід, на якому базуються спеціальні теорії;

б) мультипарадигмальний підхід, множинність пояснювальних теорій;

в) два базові теоретичні підходи, які суперечать один одному, конкурують між собою;

г) антропоцентричний підхід, згідно з яким у центрі соціальної реальності та соціального пізнання перебуває людина та її суспільна реалізація.

14. Гіпотеза, що суспільство може знаходитися у нормальному або патологічному стан та розвитку належить класикові соціології:

- а) О. Конту;
- б) Е. Дюркгейму;
- в) Г. Маркузе;
- г) М. Веберу.

15. Автором праці «Дев'ять тез про майбутнє соціології» є сучасний британський учений:

- а) Р. Арон;
- б) П. Бур'є;
- в) Е. Гідденс;
- г) Ч.-Р. Мілс;
- д) М. Вебер.

Практичне заняття 2 **ЕМПІРИЧНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

План

1. Поняття, функції та класифікація соціологічних досліджень.
2. Програма соціологічного дослідження.
3. Методи соціологічних досліджень.

Основні теоретичні відомості

Соціологічне дослідження є досить складним процесом, що потребує серйозної та тривалої підготовки. Його сутність полягає

у дослідженні соціальних об'єктів, зв'язків, відносин, явищ та процесів спрямованих на отримання нової якісної інформації та виявлення закономірностей суспільного життя на основі певних концепцій, теорій, методів та процедур. Соціологічне дослідження є важливим способом розвитку та накопичення соціологічного знання, що полягає у свідомій концентрації зусиль певного дослідника на обмежених і заздалегідь визначених завданнях. Надійність і цінність отриманої інформації безпосередньо залежить від опанування правил, технології його підготовки та ведення. Основними одиницями дослідження виступають люди, соціальні дії, відносини, речі, тексти, властивості яких необхідно з'ясувати, вивчити, проаналізувати.

Соціологічне дослідження виконує низку важливих взаємопов'язаних функцій, а саме:

- пізнавальну функцію, що додає нових знань щодо функціонування та розвитку суспільства, його структурних елементів (соціальних інститутів, організацій, груп тощо), соціальних явищ і процесів, що відбуваються тощо;

- методологічну функцію, яка полягає у забезпеченні реалізації міждисциплінарного зв'язку соціології з іншими науками, які вивчають суспільство, людину, соціальні явища та процеси, соціальні відносини, взаємодії, що зумовлює нові підходи, погляди, теорії, відкриття у дослідженні соціальної реальності, на межі різних наук;

- інформаційна функція яку реалізують шляхом отримання та поширення соціальної інформації щодо стану й особливостей функціонування суспільства, соціальних інститутів, організацій, спільнот, окремих аспектів життєдіяльності індивідів (цінностей, норм, мотивів, поведінки тощо);

- практичну функцію, яка передбачає випрацювання практичних процедур і заходів щодо вдосконалення соціальної реальності та створення системи ефективного соціального контролю за соціальними явищами та процесами;

- організаційну функцію, що забезпечує розроблення системи розподілу обов'язків між членами дослідницької робочої групи, а також забезпечує ефективну організацію дослідницького процесу;

– управлінську функцію, яка полягає у забезпеченні соціального управління на всіх рівнях функціонування суспільства, а також зв'язок між суб'єктами та об'єктами управління та випрацюванню важливих науково обґрунтованих управлінських рішень.

Проведення соціологічних досліджень передбачає вирішення таких завдань: вивчення певної соціальної реальності (процесу, явища); визначення та пояснення різноманітних суперечностей та особливостей функціонування соціальних інститутів, спільнот, організацій, груп або процесів, що відбуваються в суспільстві; випрацювання соціальних прогнозів та дослідження тенденцій розвитку соціальних процесів та явищ; практичне перетворення соціальної реальності, тобто впровадження різноманітних соціальних проєктів, планів, технологій тощо.

Соціологічне дослідження починають із визначення проблемної ситуації та розроблення програми, що передбачає реалізацію основних процедур першого етапу дослідження. Сутність програми соціологічного дослідження полягає у всебічному обґрунтуванні основних методологічних підходів та методичних прийомів вивчення певного соціального процесу або явища.

Основні поняття: *соціологічне дослідження, програма дослідження, метод, опитування, анкетування, інтерв'ю, спостереження, експеримент, аналіз документів.*

Література: [10], [29], [42], [50], [53], [58], [61], [62].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте характеристику поняття «соціологічне дослідження».
2. З якою метою здійснюють соціологічні дослідження?
3. Назвіть основні функції соціологічних досліджень.
4. У чому полягають особливості кожного етапу соціологічного дослідження?
5. Назвіть головні види соціологічних досліджень.
6. Визначте основні елементи програми соціологічного дослідження відповідно до її розділів.

7. Схарактеризуйте опитування, спостереження, аналіз документів та експеримент як основні методи дослідження у соціології.

Тестові завдання

1. Систему логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище або процес, називають:

- а) соціальним обстеженням;
- б) соціологічним дослідженням;
- в) соціологічним експериментом;
- г) соціально-інженерною діяльністю.

2. Дослідження, спрямовані на встановлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку та пов'язані з вирішенням найскладніших проблем суспільства, називаються:

- а) фундаментальними;
- б) прикладними;
- в) практичними;
- г) теоретичними.

3. Науковий документ, що містить схему логічно обґрунтованого переходу від загальних теоретичних уявлень про досліджуване соціальне явище до використання інструментарію та виконання дослідницьких процедур називають:

- а) анкетною соціологічного дослідження;
- б) програмою соціологічного дослідження;
- в) звітом соціологічного дослідження;
- г) макетом соціологічного дослідження.

4. Програма соціологічного дослідження виконує такі функції:

- а) інформаційну, методичну, аналітичну;
- б) методологічну, інформаційну, прогностичну;
- в) теоретико-пізнавальну, практико-перетворювальну, аналітичну;
- г) методологічну, методичну, організаційну.

5. Розроблення програми соціологічного дослідження починають з:

- а) інтерпретації та операціоналізації основних понять;
- б) складання анкети;
- в) визначення проблеми дослідження;

г) визначення досліджуваної сукупності.

6. Форму наукового відображення проблемної ситуації називають:

- а) проблемою;
- б) дилемою;
- в) дискусією;
- г) конфліктом.

7. Стан розвитку соціального об'єкта, що характеризується нестійкістю, невідповідністю його функціонування потребам дальшого розвитку називають:

- а) соціальною тенденцією;
- б) суспільною реальністю;
- в) аномією;
- г) проблемною ситуацією.

8. Суперечливу ситуацію реального життя, що є масовою за характером і стосується інтересів соціальних спільнот, груп називають:

- а) соціальною проблемою;
- б) соціальним явищем;
- в) соціальним конфліктом;
- г) соціальним фактом.

9. Методологічна частина програми соціологічного дослідження містить такі компоненти:

а) визначення досліджуваної сукупності, розроблення вибірки дослідження;

- б) опис схеми аналізу отриманих даних;
- в) визначення мети та завдань дослідження;
- г) складання плану дослідження.

10. Методична частина програми соціологічного дослідження містить такі елементи:

- а) складання стратегічного плану;
- б) опис результатів;
- в) визначення об'єкта та предмета;
- г) системний аналіз об'єкта дослідження.

11. Проблеми, спричинені браком інформації про стан, тенденції функціонування соціального об'єкта, називають:

- а) предметними;
- б) гносеологічними;

- в) аналітичними;
- г) практичними.

12. Певну соціальну реальність, яка потребує цілеспрямованого вивчення, називають:

- а) суб'єктом соціологічного дослідження;
- б) предметом соціологічного дослідження;
- в) об'єктом соціологічного дослідження;
- г) завданням соціологічного дослідження.

13. Науково обгрунтований підхід, за результатами якого роблять висновки про об'єкт дослідження як ціле, спираючись на дані аналізу його певної частини, називають:

- а) вибірковим методом;
- б) суцільним методом;
- в) аналітичним методом;
- г) похибковим методом.

14. Метод збирання соціальної інформації, що полягає у вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом з метою одержання даних, які цікавлять дослідника, називається:

- а) інтерв'ю;
- б) аналізом документів;
- в) анкетуванням;
- г) спостереженням.

15. За місцем проведення спостереження поділяють на:

- а) прямі та опосередковані;
- б) включені та невключені;
- в) структурні та безструктурні;
- г) польові та лабораторні.

Практичне заняття 3 **СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИТЕМА**

План

1. Поняття про суспільство та його ознаки.
2. Типи та теорії походження суспільства.
3. Суспільство та соціальні зміни.

Основні теоретичні відомості

У суспільних науках вживають поняття: «країна», «держава» та «суспільство», у соціології основним є – категорія «суспільство». В античності категорію «суспільство» не використовували; це поняття отримало наукове обґрунтування лише у XVIII ст. Довгий час поняття «суспільство» ототожнювали з поняттям «держава». Як соціальну систему суспільство складають індивіди, соціальні дії, взаємодії, які постійно змінюються у процесі історичного розвитку, переходячі від покоління до покоління.

Соціологічне вивчення суспільства означає виявлення його елементів та зв'язків, які забезпечують його цілісність як соціальної системи. Соціолог І. Попова виокремлює три пари методологічних підходів до вивчення суспільства:

1) поведінковий та інституційний (залежно від рівня аналізу – поведінка людей або суспільства загалом). У межах цього підходу соціологи аналізують суспільство на макрорівні (теорія структурного функціоналізму, системна) та макрорівні (теорія соціального обміну, феноменологічна, етнометодологія, теорія символічного інтеракціонізму);

2) об'єктивно предметний і суб'єктивно ціннісний підхід (вирішальним є надання значущості об'єктивному чи суб'єктивному як системоутворювальним елементам суспільного життя). Представники «розуміючої соціології» такі, як М. Вебер при вивченні суспільства велику увагу надавали людській свідомості, суспільним цінностям, мотивам дій. Їх опонентами у аналізі суспільства були представники позитивізму, наприклад, О. Конт;

3) функціоналістський та конфліктний підходи (вивчати суспільство в статичі, як Т. Парсонс, Р. Мертон чи в динаміці, як Г. Зіммель, Л. Козер, Р. Дарендорф).

Основні поняття: *суспільство, соціальна система, традиційне суспільство, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, глобалізація, політична модернізація, соціальна трансформація.*

Література: [9], [30], [31], [50], [51], [57], [58].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «суспільство».

2. Поясніть основні методологічні підходи до вивчення суспільства.

3. Назвіть основні ознаки суспільства.

4. Типологізуйте суспільство за різними критеріями.

5. Розкрийте питання «соціальні зміни у суспільстві».

Наведіть приклади, поясніть Ваше ставлення до різних форм соціальних змін.

6. Прокоментуйте основні підходи вчених соціологів до вивчення соціального конфлікту.

7. Схарактеризуйте соціальний конфлікт як феномен (структура, функції, типи, причини)

8. Проаналізуйте стратегії виходу із соціального конфлікту.

Тестові завдання

1. Соціальна система це:

а) цілісне утворення, головним структурним елементом якого є люди, їхні зв'язки, взаємодії та взаємини;

б) сукупність людей, які діють і відчувають вплив одне на одного;

в) механізм регулювання дій людей у процесі соціальних відносин;

г) утворення людей, які пов'язані спільністю професійних ознак;

2. Ознаки суспільства:

а) територія;

б) загальноприйнята система норм та цінностей;

в) автономність, саморегуляція;

г) економіка.

3. Типи суспільств за способом здобування засобів до існування:

а) мисливців та збирачів, садівничі, аграрні, промислові;

б) первіснообщинне, рабовласницьке, феодалське, капіталістичне, комуністичне;

в) традиційне, кероване ззовні, кероване зсередини;

г) доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне.

4. Типи суспільств за формаційним критерієм:

а) доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне;

б) просте, складне;

- в) первіснообщинне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне;
 - г) мисливців та збирачів, садівничі, аграрні, промислові.
5. Риси індустріального суспільства:
- а) основне місце роботи – фабрика, завод;
 - б) соціальні відносини – кровно-родинні, особисті, довірчі;
 - в) соціальна стратифікація – стани, касти;
 - г) чіткий поділ праці.
6. Типологія суспільства, за Беллом:
- а) відкрите та закрите;
 - б) мисливців та збирачів, садівничі, аграрні, промислові;
 - в) первіснообщинне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне;
 - г) доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне.
7. Об'єднання людей, з чітко визначеними географічними кордонами, спільною законодавчою системою, національною (соціокультурною) ідентичністю – це:
- а) держава;
 - б) країна;
 - в) суспільство;
 - г) соціальний інститут.
8. Відмінності постіндустріального суспільства:
- а) неоднорідність культури;
 - б) формальний соціальний контроль;
 - в) домінування сфери обслуговування;
 - г) власність як фактор нерівності поступається місцем рівню освіти та знань.
9. Основні елементи суспільства як соціальної системи:
- а) індивіди;
 - б) соціальні спільноти;
 - в) соціальні потреби;
 - г) соціальні інститути.
10. Поступові еволюційні зміни, часткові удосконалення суспільства «згори»:
- а) революція;
 - б) регрес;
 - в) криза розвитку;
 - г) реформи.

11. Аномія у суспільстві – це:

а) масове поширення злочинності, наркоманії, проституції, аморальної поведінки;

б) відсутність чітко закріплених зразків та норм поведінки, прийнятих для більшості соціальних груп;

в) відсутність легітимного покарання за недотримання соціальних норм;

г) наявність суперечливих нормативних приписів та взаємопротилежних моделей поведінки.

11. У праці «Функції соціального конфлікту» обґрунтував позитивні функції соціального конфлікту, як своєрідний запобіжний засіб системи, завдяки якому суспільство адаптується до нових умов:

а) Л. Козер;

б) Р. Дарендорф;

в) М. Вебер;

г) Г. Зіммель.

12. Стадії розвитку конфлікту:

а) передконфліктна ситуація;

б) ескалація;

в) післяконфліктна ситуація;

г) гострота конфлікту.

13. Структура соціального конфлікту:

а) конфліктанти;

б) зона конфліктної взаємодії;

в) причини, мотиви конфлікту;

г) суперництво.

14. Види соціального конфлікту:

а) внутрішньоособистісні;

б) латентні;

в) міжгрупові;

г) медіація.

15. Основні стратегії виходу з конфлікту:

а) суперництво;

б) антагонізм;

в) компроміс;

г) уникання вирішення проблеми.

Практичне заняття 4
ПРОЦЕС ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.
СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

План

1. Поняття інституціоналізації суспільства.
2. Сутність, класифікація та функції соціального інституту.
3. Соціальна група як структурний елемент соціального інституту.
4. Соціальна організація: сутність, структура, класифікація та функції.

Основні теоретичні відомості

Важлива роль у забезпеченні та підтриманні функціональності суспільства, як соціальної системи, належить соціальним інститутам та організаціям. Соціальний інститут – це своєрідна форма людської діяльності, на засадах чітко розробленої ідеології, системи правил і норм, а також розвинутому соціальному контролю за їх виконанням. Інституціональну діяльність здійснюють люди, організовані у групи чи асоціації, де здійснили поділ на статуси та ролі, відповідно до потреб даної соціальної групи чи суспільства загалом. Інститути, таким чином, підтримують соціальні структури та порядок у суспільстві. Будь-який функціональний інститут виникає та діє, виконуючи ту чи іншу необхідну життєву функцію. Соціальний інститут забезпечує суспільство основними навичками та установками, визначає конкретні норми, установлюючи свої суспільні межі.

На даному етапі свого розвитку Україна перебуває у процесі переходу до інформаційного суспільства, але суттєво гальмує порівняно з провідними країнами світу, що, значною мірою, зумовлено низькою ефективністю інституційної структури та впливає на інноваційний розвиток країни загалом. Інституційні перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, не забезпечують належної узгодженості інтересів різних соціальних груп через те, що не задовольняють їхніх потреб і досить повільно вкорінюються в суспільне життя. Якісне оновлення суспільства неможливе без усебічного та систематичного вивчення процесів соціальних перетворень, зокрема процесу інституціоналізації суспільства. Поняття інституціоналізації є порівняно новим, хоча й вживають його досить широко останнім часом.

Особливим елементом соціальної структури суспільства є соціальні організації. Соціальну організацію розуміють як систему соціальних груп та зв'язків, відносин між ними для досягнення певної мети завдяки розподілу функцій та обов'язків, координації зусиль і дотримання визначених норм та правил взаємодії в процесі функціонування системи управління.

Характерними рисами соціальної організації є: наявність єдиної мети та плану дій; розподіл функцій, повноважень і ролей між її членами; визначення ієрархії позицій та посад; формалізація відносин та нормативна регульованість поведінки членів організації; наявність комунікації.

Кожна соціальна організація має свою структуру, що визначають її ціннісно-нормативні стандарти, які регулюють розміщення та взаємозв'язок соціальних позицій з відповідними рольовими приписами. Відомий науковець К. Девіс розрізняє нормативну та поведінкову складники структури організації. Так, нормативна структура передбачає наявність організації цінностей, правил, норм та рольових очікувань, що утворює відносно пов'язані та стійкі системи взаємної довіри та приписів, які управляють поведінкою членів організації. Поведінкову структуру, згідно з Дж. Хомансом, створюють дії, взаємодії, симпатії та антипатії в організації.

Основні поняття: *соціальний інститут, інституціоналізація, норми, цінності, потреби, організація, політика, економіка, культура, релігія, освіта, сім'я, функції, дисфункції.*

Література: [9], [19], [35], [47], [50], [51], [54], [57], [58], [60].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте характеристику поняття «соціальний інститут».
2. Назвіть основні умови, необхідні для здійснення інституціоналізації.
3. Визначте основні види соціальних інститутів за родом діяльності.
4. Схарактеризуйте головним різновидам соціальних груп.
5. Який взаємозв'язок між соціальними ролями та соціальними статусами?

6. Проаналізуйте процес трансформації соціальних інститутів у сучасному українському суспільстві.

7. Наведіть приклади горизонтальної та вертикальної соціальних мобільностей.

8. Дайте характеристику поняття «соціальна організація» та схарактеризуйте основні види.

Тестові завдання

1. Організована система зв'язків та соціальних норм, правил, що об'єднує найбільш значущі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства – це:

- а) соціальна організація;
- б) соціальна група;
- в) соціальна норма;
- г) соціальний інститут.

2. До основних ознак соціальних інститутів можна віднести:

- а) культурні символи;
- б) ідеологію;
- в) територію;
- г) відповіді, а і б є правильні.

3. Соціальні зв'язки, які є основою соціальних інститутів, називають:

- а) інституціональними;
- б) організаційними;
- в) неформальними;
- г) формальними.

4. Процес виникнення, становлення, розвитку та історичних змін соціальних інститутів називають:

- а) стратифікацією;
- б) інституціоналізацією;
- в) інтериоризацією;
- г) адаптацією.

5. Неформальні соціальні інститути ґрунтуються на:

- а) особистих зв'язках, взаємних симпатіях;
- б) соціальних нормах та цінностях;
- в) традиціях та правилах поведінки;
- г) законах та правилах поведінки.

6. Для здійснення інституціоналізації необхідні такі умови:

- а) певна матеріально-технічна база;

- б) бажання спільноти створити нове культурне товариство;
- в) відповідна соціальна потреба;
- г) особливі умови соціального середовища.

7. Інститути, які займаються виробництвом, обміном та розподілом благ і послуг, регулюванням грошового обігу, організацією та розподілом праці тощо, називають:

- а) політичними;
- б) культурними;
- в) соціальними;
- г) економічними.

8. Інститути, створені для забезпечення розвитку культури (освіти, науки), передавання культурних цінностей, соціалізації молодого покоління називають:

- а) політичними;
- б) виховними та культурними;
- в) економічними;
- г) релігійними.

9. Залежно від формалізації та легалізації, соціальні інститути поділяють на:

- а) формальні та неформальні;
- б) економічні та державні;
- в) політичні та культурні;
- г) функціональні та дисфункціональні.

10. Явище невідповідності діяльності соціального інституту наявним соціальним потребам або, іншими словами, порушення нормативної взаємодії інституту із соціальним середовищем, називають:

- а) трансформацією соціального інституту;
- б) реструктуризацією соціального інституту;
- в) інтериоризацією соціального інституту;
- г) дисфункцією соціального інституту.

11. До неформальних соціальних інститутів можна віднести:

- а) інститут релігії;
- б) інститут економіки;
- в) інститут дружби;
- г) інститут сім'ї.

12. Інститути, які регламентують відносини людей із релігійними структурами, осмислюючи духовні проблеми та проблеми сенсу життя, називають:

- а) виховними;
- б) освітніми;
- в) релігійними;
- г) культурними.

13. Функцію соціального інституту, спрямовану на забезпечення зв'язків, спілкування, взаємодії між людьми за рахунок певної організації їх спільної життєдіяльності, називають:

- а) комунікативною;
- б) прикладною;
- в) транслуючою;
- г) інтегративною.

14. Серед найпоширеніших дисфункцій соціального інституту вирізняють:

- а) управління громадською думкою;
- б) невідповідність інституту конкретним потребам суспільства;
- в) створення конфліктних ситуацій;
- г) регулювання взаємовідносин між членами суспільства шляхом вироблення шаблонів поведінки.

15. Яке із нижче наведених положень є правильним, що відображає сутність критеріїв соціальної стратифікації:

- а) прибуток, багатство, влада, престиж;
- б) розподіл, обмін, споживання, кваліфікація;
- в) посада, влада, кваліфікація, сімейний стан;
- г) зайнятість, розподіл, релігійність, освіта?

Практичне заняття 5 СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

План

1. Напрямки глобалізації в освіті.
2. Інноваційні форми освіти.
3. Економізм вищої школи та «підприємницький університет».

Основні теоретичні відомості

Унаслідок процесу глобалізації, зокрема, й у вищій освіті, формується новий світовий порядок, який домінуватиме у XXI

столітті й визначатиме основні засади міжнародної стабільності та системи безпеки. Глобалізація як складний процес має безліч форм і аспектів, найважливішими з яких є взаємини між сучасними мультикорпораціями і національними державами. Глобалізацію можна розглядати в 4-х важливих аспектах: як економічну, політичну, комунікаційну та культурно-моральну.

Глобалізація починалася, перш за все, як економічний процес, як прагнення до пошуку нових ринків збуту та дешевої робочої сили. Сьогодні транснаціональні корпорації створили розгалужені світові організаційні мережі, що координують виробництво продукції та її продаж. Явище глобалізації світової економіки супроводжується такими процесами: посиленням інтернаціоналізації господарського життя; формуванням інфраструктури для транснаціонального обігу капіталу, інвестицій; розмиванням економічних кордонів (так зване явище «другої економіки»); розгортанням регіональної, міжрегіональної та глобальної економічної інтеграції держав. Тому й тенденції формування освітньої політики в таких умовах орієнтовані на приватні сили та підприємства, сформовані глобальним капіталізмом під впливом міжнаціональних корпорацій і їх інвесторів. За таких умов від університетів вимагають більшої конкурентоспроможності, у чому вони покладаються на приватний сектор у сфері доходів, а університетські дослідження все більш відверто концентруються навколо інтересів приватного сектору, бізнесу і промисловості. Ця тенденція, отримала назву «Економізму в освіті», але для досягнення і реалізації цих важливих напрямків потрібна сильна воля і бажання кожного конкретного університету. На жаль, через економічну невлаштованість, необізнаність або просто брак знань і досвіду, багато українських університетів в цьому сенсі їх дуже випереджають їхні конкуренти

Більшість напрямків інформатизації освіти є теж глобальними процесами, які тривають зараз у багатьох країнах, зокрема в Україні. І одним з таких нових, ефективних і перспективних напрямків у рамках інформатизації є розвиток дистанційної освіти.

Віртуальна освіта стає новим етапом у розвитку дистанційного навчання, завдяки удосконаленню комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних технологій.

Дехто з експертів наголошують, що створення віртуальних університетів спричиняє комерціалізацію освітньої функції університету, і рушіями навчання стають вартість і зручність, а не освітні стандарти або якість.

Основні поняття: *освіта, глобалізація освіти, інноваційні форми освіти, інтеграція, інтернціоналізація, інформатизація, вестернізація освіти, підприємницький університет, академічний капіталізм.*

Література: [4], [9], [22], [28], [50], [57], [58].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення процесу глобалізації загалом і глобалізації освіти зокрема.
2. Дайте визначення основних напрямків глобалізації. Опишіть кожен з них.
3. Схарактеризуйте інноваційні форми освіти. Визначте їх особливості.
4. Які вимоги ставить сучасне суспільства якості освіти та навичок фахівця ?
5. Дайте визначення процесу комерціалізації сучасної освіти. У чому його особливості в українських реаліях?
6. Дайте визначення рис академічного капіталізму, як глобального процесу.

Тестові завдання

1. Соціологія освіти вивчає:
 - а) освіту як соціальний інститут та соціально-освітні відносини;
 - б) процес передавання та засвоєння знань, умінь та навичок набутих індивідом самостійно або в процесі навчання;
 - в) педагогічні проблеми навчання та виховання;
 - г) освіту як соціальне явище.
2. Започаткував самостійне розроблення соціології освіти:
 - а) Е. Дюркгейм;
 - б) О. Конт;
 - в) П. Сорокін;

г) М. Вебер.

3. Виокремлення соціології освіти як спеціальної галузі знань відбулося завдяки ідеям:

а) Е. Дюркгейма;

б) М. Вебера;

в) Т. Парсонса;

г) О. Конта.

4. Виникнення інституту освіти пов'язують із:

а) поділом праці у суспільстві на фізичну та розумову;

б) необхідністю культурного та економічного розвитку країни;

в) демографічним вибухом;

г) появою перших вищих навчальних закладів.

5. Освіта – це:

а) система вірувань та переконань, з допомогою якої людське суспільство пояснює те, що вважає надприродним та священним;

б) певна форма суспільної свідомості;

в) соціальний інститут,

г) процес і результат опанування людиною системних знань, умінь і навичок, формування світогляду та пізнавальних інтересів.

6. Головними концептуальними підходами до соціологічного аналізу освіти є:

а) функціональний, теорія людського капіталу, конфліктний;

б) діяльнісний, аксіологічний, феноменологічний;

в) конфліктний, діяльнісний, феноменологічний;

г) екзистенціальний, теорія людського капіталу, конфліктний.

7. Освіта не виконує функції:

а) культурну;

б) соціальну;

в) політичну;

г) економічну.

8. Автори теорії людського капіталу вважають, що освіта — це:

а) проблема поведінки людини в освітянському просторі;

б) засіб соціального контролю, механізм регулювання соціальних відносин;

в) відображення різноманітних групових конфліктів;

г) капіталовкладення в майбутнє людини.

9. До утилітарних культурних рис освіти як соціального інституту можна віднести:

а) монополії, свободу слова, право на працю;

б) сумісність, індивідуалізм, відповідальність;

в) виховання, народження, соціальний контроль;

г) класи, аудиторії, лабораторії, бібліотеки.

10. У світовій системі освіти за рівнем відбирання та ступенем залучення молодих людей до освіти виділяють:

а) консервативний і демократичний;

б) ліберальний і консервативний;

в) соціальний і демократичний;

г) демократичний і ліберальний напрями.

11. Визначте, яка з цих характеристик не є ознакою навчального закладу:

а) наявність плану та програми навчання;

б) визначеність прав та обов'язків тих, хто навчає і тих, хто навчається;

в) трудова угода між тими, хто навчає і тими, хто навчається;

г) отримання документу про закінчення навчального закладу.

12. Характеристику освіти за ознаками ступеня сформованості знань та вмінь, які забезпечують здатність фахівця виконувати професійні завдання та обов'язки, називають:

а) ліцензією;

б) сертифікатом;

в) освітньо-кваліфікаційним рівнем;

г) професійністю.

13. Соціально-педагогічна адаптація передбачає:

а) навчання на «відмінно»;

б) вступ до навчального закладу;

в) засвоєння норм життя у навчальному закладі та входження в систему міжособистісних взаємин;

г) активну участь у громадському житті навчального закладу.

14. Процес освіти включений більшою мірою до соціального процесу:

- а) соціалізації;
- б) урбанізації;
- в) культуризації;
- г) соціальної адаптації.

15. Гуманізація освіти це:

- а) побудова стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування;
- б) виборність керівників навчальних закладів;
- в) подолання формалізму та бюрократизму у навчальному процесі;
- г) комплекс економічних і законодавчих заходів держави щодо обмеження діяльності навчальних закладів.

Практичне заняття 6 **СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ ТА КУЛЬТУРИ**

План

1. Сутність соціології релігії. Релігійна свідомість – етапи розвитку та основні форми.

2. Релігія та культура як базові соціальні інститути й агенти соціалізації.

3. Структура системи культури та сучасні культурні практики.

Основні теоретичні відомості

Передумови виникнення протосоціології релігії та культури пов'язані з кризою релігійної свідомості модерного суспільства, критикою суспільних відносин з боку французьких енциклопедистів XVII ст.; формування інтересу до питань соціальної ролі релігії у житті соціуму. Виникнення соціології релігії, як окремої дисципліни припадає на середину XX століття. Важливим був внесок О. Конта у розвиток соціології релігії і культури, його уявлення про роль та функції цих інститутів у соціумі. Первинна класифікація соціальних функцій релігії та культури належить Г. Спенсеру. Е. Дюркгейм уявляв релігію як соціальний інтегратор, а культуру позиціонував як систему уявлень колективної свідомості – специфічні соціальні

факти. Класичною для соціології релігії й однією з фундаментальніших вважають концепцію М. Вебера про релігію, як необхідний компонент суспільства. Антирелігійний підхід до розуміння релігії презентований працях Л. Феєрбаха, К. Маркса, та Ф. Енгельса. Вагомий внесок у формування соціології культури та релігії презентований феноменологічним напрямом дослідження (П. Бергер, І. Лукман). Два напрями дослідження релігії і культури в сучасній західній соціології – функціональна теорія та теорія конфліктів. Соціології релігії та культури в структурі гуманітарного знання посідають статус галузевих соціологій, а це передбачає формування нового знання на основі емпіричних досліджень. Основні методи цих дисциплін – категоріально-концептуальні та конкретно-соціологічні.

Релігія є невід’ємною частиною культури. Саме це і визначає специфічність культурних практик в обрядово-ритуальній діяльності різних релігій. Особливості інституціональної системи світових релігій зумовлені культурними особливостями даного етносу. Обрядово-ритуальна практика релігій і культур є цілісною, органічною. У премодерні, модерні та постмодерні відбувалась трансформація як релігійної свідомості, так і культурних практик і культури загалом. Саме це і визначало статус та роль релігії в соціумі. Відтак, класифікація релігій і культур є взаємоповязаною. Прикладом є концепція соціокультурної динаміки П. Сорокіна і теорія етногенезу Л. Гумільова. Сакральне та профанне, близьке та далеке у релігії – диспозиція цих констант визначає форму релігійної свідомості у даному суспільстві. Вирізняють і два типи релігій – дурну та ноктурну. Динаміка ж релігійної свідомості відбувалась такі етапи, як – анімізм, політеїзм, дуалізм, монотеїзм і теїзм, деїзм, атеїзм тощо. Історія іудаїзму та християнства стала підґрунтям для сучасної європейської культури. Культ Будди та індуїзм – сучасної східної. Звідси цивілізаційне, парадигмальне протистояння Заходу та Сходу. Західний раціоналізм і прагматизм та східний ірраціоналізм і відсторонення. Погляд постмодерністів на сучасну культуру та релігію. Секуляризація релігії і симулякризація культури. Релігія як кітч і період апостасії в уявленні традиційних релігій сучасності. Релігія і культура, як симулякр в уявленні апологетів постмодернізму. Основні функції релігії і культури:

– смислоутворювальна;

- гармонізуючо-стабілізаційна;
- світоглядна;
- рекреаційна.

Важливими є і принципи об'єктивності, історизму, конкретності, структурно-функціонального, інституціонального підходів у соціологічному розумінні релігії. Специфіка соціологічного аналізу релігії та культури полягає у розгляді обох, як соціальних інститутів, модераторів соціальних процесів, сфери масової свідомості тощо.

Структура культури включає культурну традицію, як механізму саморуху системи і центральної зони культури. Рівні осягнення центральних смислів культури відбувається на різних рівнях знання. Так вони знаходять своє відображення через етнос культури і архетипи національної свідомості, національний характер і менталітет тощо. Культура формує й ідеологію, безпосередньо впливає на практики політичного життя, циркулювання еліт (А. Грамши). Серед типів культури за рівнем розрізняють загальну культуру, контркультуру, субкультуру тощо. Є чіткий ланцюг взаємопов'язаних явищ культурного життя, як традиція – канон – стиль, обряд – ритуал – звичай та норми – культурні практики.

Основні поняття: *релігія, соціологія релігії, інститут релігії, соціологія культури, культурна традиція, центральна зона культури, культурна модель, культурна форма.*

Література: [9], [30], [46], [47], [50], [51], [57], [58], [60].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Які основні проблеми інституту релігії у сучасному світі?
2. Назвіть головні етапи та форми розвитку релігійної свідомості.
3. Проаналізуйте основні функції інституту релігії.
4. У чому полягає суперечливий характер впливу релігії на психологічний розвиток і психічне здоров'я особи?
5. Назвіть особливості уявлень про культуру як про систему і як про простір.
6. Схарактеризуйте структуру системи культури та основний механізм її динаміки
7. Проаналізуйте основні типи та моделі культури.

Тестові завдання

1. Яка зі складових частин релігії є основною:
 - а) релігійна свідомість;
 - б) соціальна група;
 - в) культ;
 - г) організація.
2. Поширеною назвою релігійної організації у соціології є:
 - а) община;
 - б) церква;
 - в) каста;
 - г) деномінація.
3. Одним із представників біологічного та психологічного підходу до релігії і культури є:
 - а) З. Фрейд;
 - б) М. Вебер;
 - в) Ч. Дарвін;
 - г) Л. Фейєрбах.
4. Одним із провідних представників етнологічного підходу до релігії і культури є:
 - а) Ф. Енгельс;
 - б) В. Джемс;
 - в) Л. Фейєрбах;
 - г) Е. Тайлор.
5. Тотемізм – це:
 - а) віра в існування душі та духів;
 - б) віра у певну надприродну силу, що керує світом;
 - в) віра в надприродні можливості матеріальних предметів;
 - г) віра в надприродну кривну спорідненість людей із тваринними та рослинами.
6. Фетишизм – це:
 - а) віра в надприродну кривну спорідненість людей із тваринами та рослинами;
 - б) віра в надприродні можливості матеріальних предметів;
 - в) віра в існування душі та духів;
 - г) система заборон.
7. Анімізм – це:
 - а) віра в існування душі та духів;
 - б) система заборон;

в) поклоніння мертвим предкам;
г) віра в надприродну кривну спорідненість людей із тваринними та рослинами.

8. Центральна зона культури найтісніше пов'язана:

- а) з менталітетом, національним характером;
- б) зі стереотипами, нормами поведінки;
- в) з традиціями, культурними цінностями;
- г) з модою, піаром.

9. Автором концепції мережевого суспільства є:

- а) М. Кастельс;
- б) Ф. Боас;
- в) Г. Маркузе;
- г) Ж-П. Бодріяр.

10. Політеїзм –це:

- а) віра в духів;
- б) віра в єдиного бога;
- в) віра в надприродне у людині;
- г) віра в багатьох богів.

11. Монотеїзм – це:

- а) віра в єдиного бога;
- б) віра в споконвічну боротьбу доброго і злим;
- в) віра в духів;
- г) віра в багатьох богів.

12. Духівництво як особлива соціальна група виникла:

- а) у первісних релігіях;
- б) у національно-державних релігіях;
- в) у ХХІ столітті;
- г) у світових релігіях.

13. Форма культури, яка перебуває в опозиції до традиційної культури:

- а) субкультура;
- б) контркультура;
- в) масова культура;
- г) етнічна культура.

14. Автором поняття симулякризація є:

- а) М. Кастельс;
- б) Ж-П. Бодріяр;
- в) Е. Тайлор;

г) М. Вебер.

15. Критиками культури споживацтва сучасного суспільства були:

а) Г. Маркузе, Е. Фром, П. Сорокін;

б) М. Данилевський, Л. Гумільов;

в) М. Вебер, Г. Спенсер;

г) А. Тойнбі, О. Шпенглер.

Практичне заняття 7

РИНОК: ЕКОНОМІКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

План

1. Ринок як соціально-економічний інститут.

2. Соціологічний аналіз споживання.

3. Економічна свідомість та економічна культура.

Основні теоретичні відомості

На перетині економічних дисциплін та соціології виникла економічна соціологія – галузь соціологічного знання, яка вивчає економіку як цілісну підсистему суспільства.

Економічна соціологія як самостійна дисципліна почала формуватися в середині 50-х років ХХ ст. у працях соціологів К. Девіса, Т. Парсонса, Н. Смелзера та ін.

Об'єкт економічної соціології – економіка як соціальне явище.

Предмет економічної соціології – закономірності розвитку та функціонування економічних процесів і явищ, соціально – економічні відносини, особливості економічної поведінки.

Вивчаючи економіку, соціологія робить акцент на аналізі соціального аспекту. Якщо економіка досліджує людину як трудовий ресурс, то соціологію цікавить людина саме як суб'єкт соціально-економічних процесів.

У межах економічної соціології вирізняють соціологію ринку, соціологію підприємництва, соціологію грошей, соціологію споживання.

Ринок як соціально-економічний інститут – це система формальних та неформальних правил, приписів, норм, що регулює соціально-економічні відносини у сфері купівлі-продажу товарів, послуг.

На сучасному етапі у високо розвинених країнах споживання втратило своє первинне значення задоволення потреб людини у товарах і послугах та перетворилося на самоціль. Це явище отримало назву консьюмеризму.

Завдання економічної соціології полягає у вивченні особливостей економічної свідомості та економічної культури як тих, хто при владі, так і широких верств населення, у виявленні факторів, економічної свідомості та економічної культури, у складанні прогнозів їх змін, у класифікації різних типів економічної свідомості та економічної культури.

Економічна свідомість визначає не тільки характер та якість діяльності, але й прийнятні з морального погляду для даного індивіда засоби досягнення мети. В економічній свідомості виокремлюють дві групи компонентів:

– по-перше, глибинні, сталі компоненти, притаманні індивіду, соціальній групі впродовж тривалого періоду часу (потреби, цінності, мотиви);

– по-друге, поверхневі компоненти (оцінки, думки).

На сучасному етапі одним з провідних економіко-соціологічних напрямків досліджень є соціологія ринку. Серед найбільш цікавих сучасних соціологів: Г. Вайт, який запропонував економіко-соціологічний варіант теорії виробничих ринків, М. Грановеттер, А. Каллеберг, А. Соренсен обґрунтували соціологію ринку праці, М. Аболафія, В. Бейкер провели дослідження фондових та ф'ючерських ринків, В. Зелізер аналізував ринок страхування життя, В. Бейкер вивчав рекламний ринок, В. Пауелл досліджував ринок біотехнологій, Г. Джерефі, А. Мартинеллі, Н. Флігстін вивчали міжнародні ринки, Н. Біггарт, Р. Дор виконали компаративний аналіз ринків різних країн, В. В. Радаєв аналізував масову інвестиційну поведінку населення.

Основні поняття: *економічна галузь, економічні інститути, ринок, ринкова економіка, економічні відносини, соціально-економічна структура, економічний статус.*

Література: [1], [2], [12], [15], [16], [21], [24], [25], [27], [32], [33], [34], [43], [44].

Питання та завдання для самоперевірки

1. У чому специфіка соціологічного вивчення економічної галузі?

2. Прокоментуйте основні економіко-соціологічні підходи до вивчення ринку.

3. Схарактеризуйте ринок як соціально-економічний інститут.

4. Проаналізуйте споживання як соціокультурний феномен.

5. Назвіть основні риси суспільства споживання.

6. Поясніть роль економічної культури та економічної свідомості у розвитку економіки.

7. Схарактеризуйте елементи економічної культури.

8. Проаналізуйте відомі Вам класифікації економічної культури.

Тестові завдання

1. Виникнення економічної соціології відбулося у:

а) добу Античності;

б) Середньовіччі;

в) XIX ст.;

г) XX ст.

2. Економічний інститут – це:

а) сукупність формальних та неформальних норм і правил, які регулюють економічну поведінку людей;

б) жорстко обмежена структура, яка чітко, нормативно регламентує діяльність економічних суб'єктів;

в) система поведінкових очікувань щодо того, як люди повинні діяти в економічному житті;

г) формальні норми та правила, які регулюють економічну поведінку людей.

3. Вид безробіття, викликаний переходом робітника з одного робочого місця на інше:

а) фрікційне;

б) структурне;

в) технологічне;

г) циклічне.

4. Узагальнені уявлення про досконалість у галузі економіки:

а) економічні стереотипи;

б) економічні норми;

в) економічні ідеали;

г) економічні міфи.

5. Критерії бідності, які визначає самооцінка людини:
- а) відносні;
 - б) суб'єктивні;
 - в) ресурсні;
 - г) абсолютні.
6. Вид безробіття, пов'язаний з якісною невідповідністю реального попиту пропозиції на робочу силу:
- а) фрікційне;
 - б) структурне;
 - в) технологічне;
 - г) циклічне.
7. Система поведінкових очікувань до того, як люди повинні діяти в економічному житті:
- а) економічні стереотипи;
 - б) економічні норми;
 - в) економічні цінності;
 - г) економічні міфи.
8. Критерії бідності, що визначається за фіксованою часткою середніх доходів на особу у даній державі:
- а) відносні;
 - б) суб'єктивні;
 - в) ресурсні;
 - г) абсолютні.
9. Вид трудової міграції, за якої населення живе в одній країні, а працює постійно чи тимчасово в іншій країні:
- а) рееміграція;
 - б) сезонна;
 - в) маятникова;
 - г) добровільна.
10. Вид безробіття, пов'язаний із запровадженням інновацій на виробництві:
- а) фрікційне;
 - б) структурне;
 - в) технологічне;
 - г) циклічне.
11. Елемент економічної культури, що характеризує уявлення про цілі, яких має прагнути людина:
- а) економічні стереотипи;

- б) економічні норми;
- в) економічні цінності;
- г) економічні міфи.

12. Спрошені, схематичні, емоційно забарвлені та оціночні уявлення про економічні явища та процеси:

- а) економічні стереотипи;
- б) економічні норми;
- в) економічні цінності;
- г) економічні міфи.

13. Форма суспільної свідомості, що є відображенням соціально-економічних умов життя, означає суб'єктивний світ економічного:

- а) економічні стереотипи;
- б) економічні свідомість;
- в) економічні цінності;
- г) економічні міфи.

14. Злиденне існування особи, коли через брак коштів неможливо підтримувати гідний спосіб життя, прийнятий в данному суспільстві у конкретний соціально-економічний період:

- а) злидні;
- б) зубожіння;
- в) бідність;
- г) жебратство.

15. Система формальних та неформальних правил, приписів, норм, що регулює соціально-економічні відносини купівлі-продажу товарів, послуг:

- а) підприємництво;
- б) економічні ідеали;
- в) економічні міфи;
- г) ринок.

Практичне заняття 8 **СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНИХ** **ВІДНОСИН**

План

1. Сутність політики: головні теоретичні підходи.
2. Поняття міжнародних відносин та їх наукові концепції.
3. Україна як суб'єкт міжнародних відносин.

Основні теоретичні відомості

Політика, як особливий вид регулювання соціального життя, виникає на певному конкретному етапі розвитку суспільства, через поширення соціальної диференціації. Для того, щоб регулювати етнічні, релігійні, поселенські, професійні відносини вже не досить самої моралі та її норм, а також певних звичаїв та традицій, які склалися у суспільстві. Виникають такі соціальні групи, які мають протилежні, досить часто несумісні інтереси. Ці соціальні групи самі не здатні врегулювати мирним шляхом свої протиріччя. Таким чинником виявляється політика зі своїми жорсткішими нормами та правилами, які ґрунтуються на силі та примусі. Політика діє як регулятор задля збереження цілісності суспільства, задля його нормального функціонування.

Соціологія політики виступає однією з галузей соціології. Вона вивчає механізми взаємозв'язків та взаємодії між державою та суспільством, а також між суспільством та політичними інститутами. Соціологія політики вивчає ще й соціальні механізми влади та механізм їх впливу у суспільстві.

Предметом соціології політики є політична свідомість і поведінка людей, які втілюються у діяльності держав та суспільно-політичних організацій, а також механізм впливу соціальних спільностей та утворених ними політичних інститутів на процеси функціонування політичної влади.

Соціологія політики як галузь соціології має свої власні об'єкти: події, процеси, суб'єкти політичної сфери. Водночас соціологія політики досліджує і ті об'єкти та механізми, які присутні як в економічній, так і у духовній сферах суспільства.

Політика встановлює та регулює певним чином порядок організації всього суспільства, а також приймає рішення, які є необхідними для функціонування та розвитку всього людства.

Основних теоретичних підходів до визначення політики існує сім. Перший підхід розглядає політику як засіб управління суспільством. Другий – субстанціональний, трактує політику як прагнення до отримання й утримання влади у суспільстві. Третій – інституційний підхід, розглядає політику як участь у справах держави. Четвертий – соціологічний, окреслює політику як діяльність соціальних груп, головною метою яких є задоволення власних потреб, засобами досягнення яких виступають владні відносини. П'ятий підхід – теологічний, розглядає політику як

особливу складову будь-яких відносин (навіть відносин між подружжям прихильники цього підходу знаходять політичне). Прихильники наступного – консенсусного підходу розглядають політику як спосіб мирного вирішення будь-яких конфліктних ситуацій. І останній – конфліктний підхід вбачає в політиці боротьбу, де завжди перемагає найсильніший.

Оскільки політика – явище складне і багатогранне, то і структура соціологічного знання про неї є складною й розгалуженою. У зв'язку із цим дослідники вирізняють такі внутрішні складові соціології політики, як соціологія політичних рухів і партій, соціологія держави, соціологія політичної свідомості та політичної поведінки, соціологія міжнародних відносин тощо.

Із міжнародними відносинами пов'язують як формування чи зміну політичних режимів, так і походження націй; виникнення та існування різноманітних соціальних інститутів, розвиток мистецтва, архітектури, живопису, науки; як розвиток різноманітних компютерних технологій, так і торгівельний обмін.

Міждержавні союзи, дипломатичні контакти та військові конфлікти теж є предметом розгляду міжнародних відносин.

Головною розбіжністю щодо сутності міжнародних відносин у наукових колах є величезна кількість різноманітних принципів розуміння та пояснення міжнародних відносин. Це все породило низку теорій, які кожна інакше намагається їх пояснити.

Кожна наукова школа у теорії міжнародних відносин є сукупністю теоретичних концепцій, що логічно впливають із закладених в їх основу принципів.

Основні поняття: *політика, соціологія політики, суб'єкт та об'єкт політики, політична система суспільства, політична влада, міжнародні відносини, міжнародні актори, геополітика.*

Література: [3], [6], [8], [14], [18], [20], [23], [37], [45], [51].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Використовуючи політологічні та соціологічні словники, енциклопедії перевірте свої знання основних категорій та понять: *політика, політична сфера, політичне життя, політична наука, соціологія політики, міжнародні відносини, міжнародне право, геополітика, світовий політичний процес.*

2. Проаналізуйте різні визначення політики.

3. Визначте функції соціології політики, які є актуальними для сучасного українського суспільства.

4. Визначте головні ідеї, які підготували теоретичне підґрунття для появи соціології політики як самостійної науки.

5. Розкрийте структуру міжнародних відносин.

6. Назвіть риси сучасного світового процесу.

7. Розкрийте геополітичну детермінанту напруженості українсько-російських стосунків. Якими, на вашу думку, є чинники оптимізування українсько-російських стосунків?

Тестові завдання

1. Виникнення соціології політики припадає на:

а) кінець XIX століття;

б) 1930-50 роки XX століття;

в) кінець XX століття - початок XXI століття;

г) У 1920-ті рр. XX століття.

2. Політика як суспільне явище виникла в період:

а) розквіту общинної організації населення;

б) зародження соціальної нерівності та рабовласницьких відносин;

в) формування класів феодального суспільства;

г) руйнації феодального способу життя.

3. Соціологія політики відрізняється від соціології тим, що вивчає:

а) взаємодію людей, соціальних груп, соціальних спільнот, товариств, регіональних спільнот;

б) взаємодію соціальних інститутів, соціальних організацій у суспільстві;

в) вплив на політику економічної, соціальної, духовно-культурної сфер життя суспільства на всіх рівнях;

г) взаємодію держав, країн на міжнародній арені.

4. Предметом вивчення соціології політики є:

а) закономірності взаємодії всіх структур та сфер життєдіяльності суспільства з політикою;

б) закони завоювання та використання політичної влади;

в) закони взаємодії соціальних структур суспільства;

г) закономірності отримання та утримання політичної переваги.

5. Соціологія політики вивчає політику як:

а) діяльність людей, їх організацій для досягнення якоїсь певної мети;

б) діяльність із завоювання та використання влади;

в) діяльність із гармонізації інтересів різних соціальних груп чи спільнот з допомогою влади;

г) діяльність державної влади із забезпечення державної цілісності кордонів.

6. М. Вебера вважають одним із засновників соціології політики, бо він

а) розкрив вплив цінностей на політичну свідомість не західних суспільств;

б) показав цивілізаційні наслідки «протестантської етики»;

в) увів термін «політична соціологія»;

г) визначив типи легітимного лідерства.

7. Основне завдання соціології політики – це:

а) переважно вивчення суспільства;

б) переважно вивчення особистості;

в) розгляд проблем взаємодії особистості із суспільством крізь призму людського аспекту всіх явищ суспільно-політичного життя;

г) переважно вивчення політики.

8. Політичне життя – це процес виробництва та відтворення відносин людей задля:

а) задоволення економічних інтересів та потреб;

б) задоволення соціальних інтересів та потреб;

в) задоволення економічних та політичних потреб;

г) соціального управління та влади.

9. Яке із зазначених нижче суджень не є правильним:

а) політичний конфлікт є формою вирішення політичного протиріччя;

б) політичний конфлікт є фактором руйнування суперечливих політичних відносин;

в) усяке політичне протистояння є політичним конфліктом;

г) політичний конфлікт це явище, яке не розвивається природним шляхом?

10. Які дії можна віднести до колективної політичної участі:

а) бойкоти;

б) голосування;

- в) мітинги;
- г) демонстрації.

11. Політична партія – це:

а) добровільна організація громадян, об'єднаних спільними ідеалами;

б) об'єднання, що виражає інтереси частини народу, певної соціальної верстви, класу;

в) елемент у системі органів державної влади;

г) структура, що прагне досягти та реалізувати політичну владу.

12. Політичну диференціацію суспільства характеризує:

а) відмінність доходів населення;

б) відмінність рівня життя населення;

в) розподіл суспільства на керуючих та керованих;

г) виокремлення у суспільстві різних груп за їх діяльністю.

13. Міжнародні відносини – це:

а) сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків і відносин між державами та їх спілками, між основними класами, соціальними, економічними, політичними силами, організаціями та громадськими рухами, які діють на міжнародній арені;

б) особливий рід суспільних відносин, що виходять за межі внутрішньосуспільних взаємодій та територіальних кордонів;

в) відносини між державами та міждержавними організаціями, між партіями, компаніями, приватними особами різних держав;

г) сукупність інтеграційних зв'язків, які формують світову спільноту.

14. Автором терміна «міжнародні відносини» є:

а) І. Бентам;

б) С. Хантінгтон;

в) Г. Спенсер;

г) Д. Белл.

15. Універсальна міжнародна організація, створена з метою підтримання миру, міжнародної безпеки та розвитку співпраці між державами, – це:

а) НАТО;

б) Європейський союз;

- в) ООН;
- г) Митний союз.

Практичне заняття 9 **СОЦІОІНЖИНІРИНГ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ**

План

1. Сутність та поняття «соціоінжинірингу», або «соціоінженерної діяльності».
2. Процедури (етапи) соціоінжинірингу.
3. Вихідні принципи соціоінженерної діяльності як гарантія ефективного управління інституційними змінами у громадянському суспільстві.
4. Можливості практичного застосування соціоінжинірингу в авіаційній галузі.

Основні теоретичні відомості

У широкому значенні соціоінжиніринг або соціоінженерна діяльність – це:

– специфічний тип науково-пізнавальної та організаційно-управлінської практики, який полягає у з'ясуванні можливостей перетворення різноманітних соціальних об'єктів на основі інновацій, із дальшою практичною реалізацією цих можливостей;

– процес постійного отримання інформації про стан соціальних об'єктів з метою створення ефективних механізмів забезпечення їх оптимального функціонування та розвитку;

– засіб стимулювання, стабілізування та гармонізування соціальних взаємодій шляхом розроблення і впровадження соціоінженерних проєктів і соціальних технологій з допомогою спеціальних процедур і методів.

У вузькому значенні соціоінжиніринг є особливим напрямком практичної діяльності соціолога. Головне його призначення – обґрунтування, планування та реалізація проєктів свідомих змін соціальної реальності (соціальних систем різних типів і рівнів, їх підсистем і елементів). Головна проблема соціальної інженерії – обґрунтування доцільності, можливості, правочинності внесення тих чи інших змін. На рівні методології соціоінженерія пов'язана із визначенням логіки, форм, способів і масштабу реконструкцій, запланованих змін, соціальних інновацій.

Застосовуючи алегорію російського вченого О. А. Уржі, соціоінжиніринг у структурі соціології «представляє четвертий,

перетворювальний блок. Проводячи аналогію з медициною, можна з досить точно представити перший блок соціології (фундаментальну теорію), як загальну анатомію людського організму; другий блок (галузеві соціологічні теорії) – як спеціальні дисципліни, що вивчають функціонування окремих органів людини; третій блок (метод соціологічного дослідження) – як методи діагностування конкретного стану людського організму з метою виявлення функціональних порушень; четвертий блок (соціоінженерія) – засоби і способи лікування захворювань, а також їх профілактика».

Соціоінжиніринг є галуззю науково-практичної діяльності, пов'язаною із застосуванням інженерного підходу до створення та зміни соціальних систем, зокрема соціальних інститутів, організацій, регіональних систем управління, робочих груп і т. ін.

Соціологічною складовою соціоінженерної діяльності є аналіз та пояснення різних соціальних явищ і процесів з використанням принципів і методів аналізу, оброблення та узагальнення даних соціологічних досліджень, розроблення програмно-методичного забезпечення дослідницького процесу, організація діяльності соціологічної служби.

Інженерною складовою соціоінжинірингу є винахідливість, вміння здійснювати інженерний аналіз, наявність широкої спеціалізації, математичної майстерності, вміння приймати рішення в умовах невизначеності, знання технології виробництва.

Визначальна характеристика соціоінженерної діяльності – орієнтованість на управління соціальними процесами та вирішення конкретних соціальних проблем.

Отже, у межах соціоінженерного напрямку соціологічної діяльності створюють спеціальні засоби та методи, які дозволяють дослідити та сприяти вирішенню актуальних проблем суспільного життя. А соціальна інженерія є специфічною галуззю прикладної соціології, що становить сукупність спеціальних соціологічних методів, процедур та практичної діяльності, пов'язаної з використанням знань загальної соціологічної теорії та результатів цільових емпіричних досліджень, орієнтованою на вирішення повсякденних і перспективних завдань удосконалення управління соціальними об'єктами для забезпечення їх оптимального функціонування та розвитку.

Застосування соціоінженірингу в українських умовах створює можливість на основі ретельного діагностування соціальної реальності:

- перетворювати її та вдосконалювати;
- будувати доцільні, можливі, перспективні соціальні проекти відповідно до міжнародних зразків;
- адаптувати їх до вітчизняних реалій, вітчизняної практики;
- насичувати сучасними та інноваційними соціальними технологіями;
- створювати наукове підґрунтя для прийняття адекватних управлінських рішень тощо.

Сучасний соціоінженерний підхід дозволяє змінювати соціальну дійсність застосовуючи метод діагностування, планування, програмування, передбачення, прогнозування, конструювання.

Реалізується соціоінженерна діяльність через логічно пов'язані послідовні етапи, або процедури:

- діагностування і оцінювання поточного стану соціальної реальності – об'єкта соціоінженірингу (соціальних систем, підсистем, елементів);
- соціальне прогнозування найімовірніших варіантів розвитку об'єкта прогнозування;
- моделювання соціальної конструкції (майбутнього стану об'єкта) та здійснення експерименту (конструювання);
- розробка соціального проекту нового стану соціальної реальності (проекткування);
- соціальне планування у відповідності з проектом (програмування);
- реалізація проекту з допомогою алгоритмізованих та інноваційних соціальних технологій;
- соціологія управління.

Функціями соціоінженерної діяльності є: конструктивна, проєктивна, організаційно-технологічна, управлінська, інноваційна.

Дотримання принципів соціоінженерної діяльності здатне змінювати моделі інституційних систем громадянського

суспільства (економічну, політичну, правову, освітню тощо) у напрямку соціальної орієнтованості економіки, легітимності рішень, ухвалених на різних рівнях державного управління, розширення державної соціальної допомоги населенню, збереження кращих традицій української культури.

Найпоширеніші галузі практичного застосування соціально інженерної діяльності в сучасних умовах, зокрема в галузі авіації.

Перш за все, слід відзначити, що соціоінжиніринг через свої особливості зосереджений на типових і повторюваних процедурах і операціях, які більшою мірою, ніж інші процеси, підлягають технологізуванню.

Результати соціоінженерних досліджень подають у вигляді відсоткових розподілів, емпіричних закономірностей. Наукові звіти завершують узагальненою системою практичних рекомендацій щодо поліпшення політики у галузі трудових відносин, механізмів, можливостей і перспектив тих чи інших удосконалень, змін, інновацій. Висновки консультантів із соціоінжинірингу обов'язково обговорює з верхнім ешелонем менеджерів та керівництвом підприємств, інституцій тощо.

Основні поняття: *соціоінжиніринг, соціоінженерна діяльність, соціальна діагностика, соціальна експертиза, соціальне прогнозування, соціальне проектування, соціальне програмування, конструювання, соціологія управління.*

Література: [30], [36], [40], [41], [42], [48], [49], [52], [55].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст поняття «соціоінжиніринг» або «соціоінженерна діяльність».
2. Схарактеризуйте процедури або етапи соціоінженерної діяльності.
3. Назвіть та дайте характеристику основним принципам соціоінженерної діяльності.
4. Опишіть методи соціоінженерної діяльності.
5. Розкрийте структуру соціоінженерної діяльності.
6. Обґрунтуйте можливість застосування соціоінжинірингу в авіаційній галузі.
7. Схарактеризуйте світовий та вітчизняний досвід соціальної інженерії.

Тестові завдання

1. Соціоінженерна діяльність – це специфічний тип науково-пізнавальної та організаційно-управлінської практики, який полягає у з'ясуванні можливостей перетворення різноманітних соціальних об'єктів на основі:

- а) інновацій;
- б) повного руйнування;
- в) запозичення;
- г) усі відповіді неправильні.

2. Засіб стимулювання, стабілізування та гармонізування соціальних взаємодій шляхом розроблення та впровадження соціоінженерних проєктів і соціальних технологій з допомогою спеціальних процедур і методів – це:

- а) соціальне прогнозування;
- б) соціальне маніпулювання;
- в) соціальне моделювання;
- г) усі відповіді неправильні.

3. Соціальна інженерія як сукупність спеціальних методів, процедур та практичної діяльності, пов'язаної з використанням знань теорії та результатів цільових досліджень, орієнтованої на вирішення повсякденних і перспективних завдань удосконалення управління соціальними об'єктами для забезпечення їх оптимального функціонування та розвитку, є специфічною галуззю:

- а) прикладної інженерії;
- б) прикладної соціології;
- в) паблік рілейшнз;
- г) менеджменту.

4. Функціями соціоінженерної діяльності є:

- а) конструктивна, проєктивна, організаційно-технологічна, управлінська, інноваційна;
- б) проєктивна, інформаційна, трансформаційна;
- в) конструктивна, прогностична, адміністративна;
- г) організаційно-технологічна, охоронна, стабілізаційна.

5. Методом наукового пізнання, що дає можливість передбачати майбутній стан соціального об'єкта, чим забезпечує прийняття обґрунтованого, ефективного управлінського рішення, називають:

- а) соціальне моделювання;

- б) соціальне проектування;
 - в) соціальне прогнозування;
 - г) соціальне діагностування.
6. Види соціального прогнозування:
- а) експертне та прогностичне;
 - б) пошукове і нормативне;
 - в) пошукове та регулятивне;
 - г) прогностичне та нормативне.

7. Специфічна форма управлінського впливу, пов'язана з усвідомленою та цілеспрямованою реалізацією науково-обґрунтованого проекту перетворення соціального об'єкта у визначені строки та під час використання конкретних засобів досягнення нових параметрів об'єкта – це:

- а) соціальне моделювання;
- б) соціальне проектування;
- в) соціальне прогнозування;
- г) соціальне планування.

8. Це метод, є одним з найбільш ефективних щодо вирішення перспективних проблем. Його особливість полягає у створенні уявних ситуацій, в яких відтворюють наявну в досліджуваному соціальному об'єкті формальні та неформальні норми, правила, відносини, починають працювати стереотипи, що встановилися в звичайних робочих умовах, називають:

- а) екстраполярним;
- б) аналітичним;
- в) імітаційним;
- г) креативним.

9. Модель соціального об'єкта, яку будують шляхом виявлення взаємодії різних факторів: залежності вихідних параметрів від вхідних, використовуються для прогнозування потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій певних соціальних груп залежно від зміни їх соціального статусу або зовнішніх соціально-економічних умов, називають:

- а) трендовою;
- б) аналітичною;
- в) евристичною;
- г) прогностичною.

10. Принцип, що передбачає якості однієї з умов успішної соціоінженерної діяльності врахування менталітету (соціального характеру) людей, залучених у процеси, і змінюються повільніше за самі соціальні інститути, називають:

а) принципом єдності соціальних, культурних та особистісних змін, не тотожних один до одного;

б) принципом випереджального розвитку культури (культурної підсистеми) що до соціальної організації;

в) принципом пропорційного і збалансованого розвитку особистісної та соціальної складових громадянського суспільства, його інститутів;

г) принципом субсидіарності рішення проблем управління.

11. Соціоінжиніринг через свої особливості зосереджує увагу на:

а) проблемах менеджменту як запоруки грамотного і ефективного управління;

б) нетипових процедурах і операціях, що потребують осмислення та удосконалення;

в) типових і повторюваних процедурах і операціях, які більшою мірою, ніж інші процеси, підлягають технологізації;

г) усі відповіді правильні.

12. Науку про взаємозв'язки та взаємодії, що складаються у системі управління з урахуванням різних предметних галузей і рівнів діяльності, стилю керівництва, проблем дисципліни, відповідальності і т.п., називають:

а) соціальною інженерією;

б) соціологією праці;

в) економічною соціологією;

г) соціологією управління.

13. Відпрацьовані, алгоритмізовані моделі впливу, що являють собою окремі прийоми, процедури, операції, придатні для конкретної галузі людської діяльності: навчальні, політичної передвибірчої боротьби, підвищення продуктивності праці і т.п., називають:

а) інноваційними іграми;

б) соціальними технологіями;

в) діагностичними процедурами;

г) усі відповіді неправильні.

14. Соціальне прогнозування за критерієм часу попередження терміном на 1 – 5 років, називають:

- а) оперативним;
- б) короткостроковим;
- в) середньостроковим;
- г) довгостроковим.

15. Модель соціального об'єкта, що ґрунтується на виявленні тенденцій зміни певного прогнозованого показника, його кількісному описі у вигляді математичної залежності, з допомогою якої розраховують значення цього показника в майбутньому, на ту чи іншу дату попередження у прогнозуванні, називають:

- а) факторною;
- б) трендовою;
- в) евристичною;
- г) аналітичною.

Практичне заняття **СОЦІОЛОГІЯ ТРАНСПОРТУ**

План

1. Місце соціології транспорту в структурі соціологічного знання.

2. Роль авіації в глобалізаційних процесах.

3. Транспорт у соціальному просторі українського міста

Основні теоретичні відомості

Сучасне суспільство – суспільство з інтенсивним розвитком різних галузей господарювання. Для полегшення своєї діяльності людина використовує різні засоби, зокрема транспорт.

Головне завдання транспорту полягає в переміщенні різних обсягів вантажу та пасажирів на різні відстані, якомога швидше, комфортніше та безпечніше. Транспорт забезпечується соціальні та економічні взаємозв'язки з різними містами, країнами.

Виходячи з потреб суспільства, на перетині соціології, логістики та наук, що вивчають транспорт виникає соціологія транспорту як галузь соціології. Соціологія транспорту – галузь соціологічного знання, яка вивчає транспорт та транспортні зв'язки як соціальне явище та цілісну підсистему суспільства, яка формує свої знання на базі емпіричних досліджень

Соціологія транспорту знаходиться в початковій стадії свого розвитку, і нині не існує остаточного визначення об'єкта та

предмета цієї галузі знань пропонується такий варіант: об'єктом соціології транспорту є транспорт, як соціальна система, а предметом соціології транспорту є соціальні процеси які виникають у процесі взаємозв'язку суспільства та транспорту (вплив транспортних розв'язок на довкілля, взаєморозуміння пасажирів з водієм, чи кондуктором, безпека транспорту та безпека на транспорті та ін..).

До складу транспортної системи України входять такі основні види транспорту:

- а) наземний (залізничний, автомобільний, трубопровідний, включно з нафтопроводами, газопроводами та продуктопроводами);
- б) водний (морський та річковий);
- в) повітряний (авіаційний).

Соціальний простір – це фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві. Виходячи з цього визначення, ми можемо побачити, що транспорт є компонентом соціального простору, міст.

Мобільність міського населення реалізує різну способи: пішки, велосипедом (головним чином стало популярним останніми роками), особистий та службовий легковий транспорт, легковими таксі, службовими автобусами, громадським пасажирським транспортом регулярними маршрутам.и

Основні поняття: *транспорт, соціологія транспорту, соціальне середовище, транспортне середовище, авіаційний транспорт, залізничний транспорт, водний транспорт, безпека транспорту, безпека на транспорті.*

Література: [1], [2], [5], [33], [50], [57], [59].

Питання та завдання для самоперевірки

1. Яке місце належить соціології транспорту в структурі соціологічного знання?
2. Проаналізуйте види транспорту, що складають транспортну систему України.
3. Яким є характерні особливості роботи залізничного та автомобільного видів транспорту?
4. Схарактеризуйте особливості роботи річкового та морського транспорту.

5. Визначте характерні особливості роботи трубопровідного та повітряного видів транспорту.

6. Проаналізуйте транспортну мережу міста та показники, що її характеризують, на прикладі міста або місця де Ви мешкаєте

Тестові завдання

1. Транспорт це:

а) сукупність засобів, призначених для переміщення людей, вантажів, сигналів та інформації з одного місця в інше;

б) процес переміщення людей, вантажів, сигналів та інформації з одного місця в інше;

в) технічний пристрій, призначений для перевезення людей і вантажів;

г) переміщення людей, вантажів у визначене місце.

2. Видами транспорту є:

а) гужовий, водний, трубопровідний;

б) водний, повітряний, наземний;

в) автомобільний трубопровідний, залізничний;

г) морський, автомобільний, залізничний.

3. Залізничний транспорт це:

а) найекономічніший вид транспортування нафти, нафтопродуктів і газу з місць видобування та виробництва до районів їх використання та переробки;

б) вид транспорту, де як транспортний засіб для перевезення пасажирів, пошти та вантажів використовують транспортні засоби або важчі за повітря

в) це найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення масових вантажів дрібними партіями на близьку відстань.

г) вид рейкового транспорту, що здійснює перевезення пасажирів та вантажів в колісних екіпажах

4. Автомобільний транспорт це:

а) найекономічніший вид транспортування нафти, нафтопродуктів і газу з місць видобування та виробництва до районів їх використання і переробки;

б) вид транспорту, де як транспортний засіб для перевезення пасажирів, пошти і вантажів використовуються транспортні засоби або важчі за повітря

в) це найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення масових вантажів дрібними партіями на близьку відстань.

г) вид рейкового транспорту, що здійснює перевезення пасажирів і вантажів у колісних екіпажах

5. Підвидами водного транспорту є:

а) океанічний, річковий;

б) морський, річковий;

в) річковий, озерний

г) океанічний, морський.

6. Повітряний транспорт – це:

а) найекономічніший вид транспортування нафти, нафтопродуктів і газу з місць видобування та виробництва до районів їх використання та переробки;

б) вид транспорту, де як транспортний засіб для перевезення пасажирів, пошти та вантажів використовуються транспортні засоби або важчі за повітря;

в) найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення масових вантажів дрібними партіями на близьку відстань;

г) вид рейкового транспорту, що здійснює перевезення пасажирів та вантажів у колісних екіпажах.

7. Соціальний простір – це:

а) фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві;

б) система соціальних зв'язків в освітній галузі, яка базується на взаємодії суспільства та соціальними інститутами освітньої спрямованості;

в) впорядкований транспортною мережею рух транспортних засобів;

г) мережа політичних полів, які забезпечують політичне керівництво на всіх суспільних та світовому рівнях.

8. Трубопровідний транспорт – це:

а) найекономічніший вид транспортування нафти, нафтопродуктів і газу з місць видобування та виробництва до районів їх використання і переробки;

б) вид транспорту, де як транспортний засіб для перевезення пасажирів, пошти і вантажів використовують транспортні засоби або важчі за повітря

в) це найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення масових вантажів дрібними партіями на близьку відстань.

г) вид рейкового транспорту, що здійснює перевезення пасажирів та вантажів в колісних екіпажах

9. Транспортний простір це:

а) фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві;

б) система соціальних зв'язків в освітній галузі, яка базується на взаємодії суспільства і соціальних інститутів освітньої спрямованості;

в) це впорядкований транспортною мережею рух транспортних засобів;

г) це мережа політичних полів, які забезпечують політичне керівництво на всіх рівнях суспільства та світу.

10. Транспорті перевезення це:

а) сукупність засобів, призначених для переміщення людей, вантажів, сигналів та інформації з одного місця в інше;

б) процес переміщення людей, вантажів, сигналів та інформації з одного місця в інше;

в) технічний пристрій, призначений для перевезення людей і вантажів;

г) переміщення людей, вантажів в визначене місце.

11. Транспорт, який найчастіше використовується в просторі сучасного українського міста:

а) громадський транспорт;

б) особистий автовтранспорт;

в) велосипеди;

г) службовий транспорт.

12. Безпекою польотів у світовому масштабі займається:

а) ІКАО;

б) ФБР;

в) служба охорони аеропортів;

г) поліція.

13. Найбезпечнішим видом транспорту вважають:

- а) повітряний;
- б) залізничний;
- в) водний;
- г) наземний

14. Найменше забруднює довкілля:

- а) повітряний;
- б) залізничний;
- в) водний;
- г) наземний транспорт.

15. Найдешевший вид транспортних перевезень в Україні

це:

- а) повітряний;
- б) залізничний;
- в) водний;
- г) наземний.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальные проблемы разработки и внедрения социальных технологий в трудовых коллективах. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. – М.: Ассоциация исслед. соц. технологий «АИСТ», 1991. – 180 с.
2. Бабосов Е. М. Экономическая социология. Вопросы и ответы. Е.М.Бабосов – Мн.: Тетра Системс, 2004. – 224 с.
3. Баженов А. М. Социология международных отношений. А.М.Баженов – М.: ЦСПиМ, 2013. – 300 с.
4. Батурич В. К. Социология образования: учебное пособие В.К.Батурич – М.: Юнити-Дана, 2011. – 191 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
6. Білоусов М. М. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): Підручник. М.М.Білоусов – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
7. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. М.Вебер – К.: Основи, 1994. – 261 с.
8. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. М.Ф.Головатий – К.: МАУП, 2003. – 504 с.
9. Городяненко В. Г. Соціологія : підручник / В. Г. Городяненко. — 3-тє вид., доп. — К. : ВЦ «Академія», 2008. — 544 с.
10. Гречихин В. Г. Лекции по методике и технике социологических исследований. М.: МТУ, 1988. – 230 с.
11. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Р.Дарендорф. – М.: РОССПЭН, 2002. – 284с.
12. Экономическая психология: Социокультурный подход / Под. ред. И.В. Андреевой. – СПб.: Питер, 2000. – 511 с.
13. Економічна соціологія: Навч. посібник / В.М. Ворона, В.Є.Пилипенко, В. І. Тарасенко та ін. – К.: Інститут соціології НАН України, 1997. – 273 с.
14. Елисеев С.М. Политическая социология: учебн. пособие. С.М.Елисеев СПб.: Изд – "Нестор-История", 2007. – 350 с.
15. Западная экономическая социология: хрестоматия современной классики / Сост. и науч. Ред. В.В. Радаев; пер. М.С. Добряковой и др. – М.: РОССПЭН, 2004. – 567 с.

16. Зиммель Г. Философия денег // Теория общества. Г.Зиммель – М.: КАНОН-Пресс-Ц, 1999. – 416 с.
17. История социологии в Западной Европе и США: отв. ред. Г.В.Осипов. – М.: Изд НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М), 2001. – 576 с.
18. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. Курс лекцій. А.Камінський – Львів: Світ, 1995. – 144 с.
19. Козер Л. Функции социального конфликта /Л. Козер.– М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуал. книги, 2000. – 205 с.
20. Козырев Г. И. Политическая социология. Г.И.Козырев– М.: ИД-«ФОРУМ»-ИНФРА-М, 2013. – 336 с.
21. Лукашевич М. П. Соціологія економіки: підручник. М.П.Лукашевич – К.: Каравела, 2005. – 288 с.
22. Лукашевич Н. П., Социология образования. Конспект лекций. Н.П.Лукашевич, В.Т.Солодков – К.: МАУП, 1997, 224 с.
23. Мальський М. З., Теорія міжнародних відносин: підручник. М.З.Мальський, М.М.Мацях — 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
24. Матвеев С. А. Экономическая социология: Учеб. пос. для студентов высших учеб. завед. С.А.Матвеев, А.В.Музыченко – Х.: Одиссей, 2006. – 184 с.
25. Матвеев С. О, Економічна соціологія. підручник. С.О.Матвеев, Л.І.Лясота – Суми: Університетська книга, 2006. – 184 с.
26. Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. С.С.Новиков– М.: Московский психолого-социальный институт; – Воронеж : Изд НПО «МОДЭК», 2000. – 464 с.
27. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Норт Д.;: пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
28. Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищихнаучальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. – К.:ВП «Едельвейс», 2013. – 728 с.
29. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження. Н.В. Паніна – К.: Наукова думка, 1996. – 232 с.
30. Паніна Н. В. Українське суспільство 1992 – 2006: соціологічний моніторинг. Н.В. Паніна – К.: Інститут соціології НАНУ, 2005. – 93с.

31. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 269 с.
32. Пилипенко В. Е. и др. Экономическая социология: учеб. пособие / В.Е. Пилипенко, Є.А. Гансова, В.С. Казаков и др. / под ред. В. Е. Пилипенко. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
33. Пилипенко В. Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтація, поведінка, культура / В.Є.Пилипенко. – К.: Фоліант, 2005. – 224 с.
34. Пилипенко В.Є. Соціологія підприємництва. В.Е. Пилипенко – К.: Європа, 1997. – 104 с.
35. Пірен М. І. Конфлікт і управлінські ролі: соціо-психологічний аналіз: навчальний посібник /М. І.Пірен. – К: Вид-во УАДУ, 2000. – 200 с.
36. Подшивалкна В. И, и микросоциальная инженерия: социоинженерный практикум: Сборник практических и тестовых задач. В.И.Подшивалкна, М.П.Лукашевич, Е.И.Суименко, Т. Каменская, Г.Макро – Одесса : Астропринт, 2001. – 236 с.
37. Политическая социология: учебник / Под ред. Ж.Т.Тощенко. – М.: Издательство Юрайт, 2012. –624 с.
38. Попова И.М. От социального знания к социальной инженерии // Социологические исследования. – 1988 – №1 – С. 26-31.
39. Радаев В.В. Социология рынков: к формированию нового направления. В.В.Радаев – М.: ГУ-ВШЭ, 2003. – 325 с.
40. Резник Ю.М. Социальная инженерия в системе социологического образования // Социс – 1994 – №5 – С.14-22.
41. Резник Ю.М. Социальная инженерия: предметная область и границы применения // Социс – 1994. – №2. – С.87-96.
42. Сикевич З.В. Социологическое исследование: практическое руководство. З.В.Сикевич – СПб.: Питер, 2005. – 320 с.
43. Силласте Г. Г. Экономическая социология: учебное пособие для вузов. Г.Г.Силласте – М.: Альфа-М, 2012. – 479 с.
44. Смелзер Н. Социология экономической жизни // Американская социология: перспективы, проблемы, методы / Пер. с англ. В. В. Воронина, Е. В. Зиньковского; под ред. Г. В. Осипова. – М.: Прогресс, 1972. – С. 188 – 202.
45. Современные международные отношения: уч. для вузов / под ред. Торкунова. – М.: Аспект Прес, 2013, – 688 с.
46. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: Исслед. изм. в больших системах искусства, истины, этики, права и

- обществ. отношений / П. Сорокин. – СПб: Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 2000. – 1054 с.
47. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 542 с.
48. Социальная инженерия. Курс лекций под ред Резника Ю.М. и Щербины В.В. – М.: Союз, 1994. – 147 с.
49. Социальная инженерия и проблемы прикладной социологии («круглый стол»)//Социологические исследования. – 1997. – №2 – С.18 – 29.
50. Социология: энциклопедия / сост.: А.А. Грицанов и др. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
51. Спеціальні та галузеві соціології: навч. посібник. – 2-ге вид. / за ред. В. Є. Пилипенко. – К.: Фоліант, 2007. – 451 с.
52. Суименко Э.И. Социальная инженерия: к вопросу в научном статусе // Социологическая наука и образование в Украине. – Выпуск №1, – К.: МАУП., 2000. – 224 с.
53. Технология социологического исследования (курс лекций) / Н. В. Панина. – 2-е изд. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2001. – 277 с.
54. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів / М.Г.Тур – К.: ПАРАПАН, 2006. – 396 с.
55. Уржа О. А. Социальная инженерия. Учебн пособие. О.А.Уржа – М.: Союз, 1998. – 28 с.
56. Фединець Н. І., Соціологія ринку. Навч посібник. Н.І.Фединець, Ю.Б.Миронов, М.Р.Гонська – Львів: Видавництво ЛКА, 2001. – 226с.
57. Фролов С. С. Социология. Учебник для высших учебных заведений. С.С.Фролов – М.: Наука, 2006. – 320 с.
58. Черниш Н. Й. Соціологія. Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. Н.Й.Черниш – К.: Знання, 2009. – 468 с.
59. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 414 с.
60. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцева; пер. с польск. М. М. Гуренко. М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
61. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности – 3-е изд., испр. В.А.Ядов – Москва: Омега-Л, 2007. – 567 с.

62. Як провести соціологічне дослідження: методичні рекомендації /Упоряд. та заг. ред. О. М. Балакіревої та О. О. Яременка. – К.: Державний ін - т. проблем сім'ї та молоді, 2004. – 264с.

Навчальне видання

СОЦІОЛОГІЯ

**Практикум
для студентів
спеціальностей 051 «економіка»,
071 «Облік та оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»**

Укладачі

ХОМЕРІКІ Олена Андріївна
ГРИЩЕНКО Неля Іванівна
ЛИТОВЧЕНКО Ірина Василівна
ПИВОВАРОВА Надія Павлівна
ШАПОВАЛ Ірина Григорівна

Технічний редактор
Коректор